

Clearingmord og schalburgtage

Den tyske terror på Fyn 1944–45

Af
Andreas Skov

I perioden 1944–45 begik det tysk-danske terrorkorps Peter-gruppen en lang række drab på uskyldige borgere og foretog adskillige bombesprængninger af bygninger i hele Danmark. Terroren ramte også Fyn og Odense i særdeleshed. Med hovedvægten lagt på Peter-gruppens terroraktion den 19–21. februar 1945 i Odense fortæller artiklen om baggrunden for terroren og dens udvikling på Fyn, herunder hvilken forbindelse terroraktionerne havde til modstandsgruppernes sabotager og stikkerlikvideringer. Derudover belyses den lokale, tyske ledelses rolle i nogle af terroraktionerne.

»Pressekontoret hos højere SS og politifører i Danmark meddeler: På grund af de stadigt stigende tilfælde af politiske mord og sabotage og for at forhindre yderligere forbrydelser af denne art, indføres med virkning fra og med 22. februar 1945 spærretid i Odense. Spærretiden begynder kl. 21.00 og slutter kl. 5.00 morgen. Offentlige lokaler skal lukke allerede kl. 20.00. Under spærretiden må kun medlemmer af den tyske værnemagt og det tyske politi samt danske civilpersoner, som er i besiddelse af særlige af det tyske politi eller værnemagtskommandantur udstedte tilladelser, færdes på gaderne«. ¹ Således lød det i Pressens Radioavis om aftenen den 21. februar 1945, efter at der på blot to dage var blevet begået syv drab, ét drabsforsøg og lavet 15–16 bombesprængninger, som havde lagt store dele af Odense midtby i ruiner. Den officielle meddelelse om spærretidens indførelse i Odense skulle give indtryk af, at det var modstandsgrupperne, som havde udført aktionerne, og dække over den kendsgerning, at drabene og bombesprængningerne var blevet beordret af besættelsesmagten. Terroraktionen var nemlig blevet iværksat fra Shellhuset i København af det tyske sikkerhedspoliti og SD, og den var blevet udført af den berygtede Peter-gruppe. De fynske afdelinger af henholdsvis SD Aussendienststelle og Gestapo, der fra oktober 1943 til april 1945 havde hovedkvarter på Husmandsskolen i Tarup, havde en ikke uvæsentlig, men dog underordnet, rolle i planlægningen af aktionen, som var én af besættelsestidens mest brutale.

Den store terroraktion i februar 1945 var et led i den tyske »modterror« (*Ge-genterror*), men den var langt fra den eneste, der blev udført på Fyn under besættelsen. »Modterroren« blev iværksat i slutningen af 1943 som svar på de danske modstandsgruppers sabotager og stikkerlikvideringer. Frem til befrielsen blev ca. 100 danskere dræbt (clearingmyrdet) af tyske terrorkorps – heraf var Peter-gruppen alene ansvarlig for de 90 drab, og

det var også denne gruppe, der stod bag langt fleste bombesprængninger (i folkemunde: schalburgtager). Fra tysk side håbede man på, at den danske befolkning ville vende sig mod modstandsbevægelsen, når dennes sabotager og stikkerlikvideringer blev besvaret af »modterror« i form af sprængninger af f.eks. kendte bygninger og drab på fremtrædende borgere i lokalsamfundene.

»Modterrorens« begyndelse bliver traditionelt dateret til et møde den 30. december 1943 i Hitlers daværende hovedkvarter, Ulveskansen, i Østpreussen, men var reelt allerede blevet iværksat godt en måned tidligere med nedskydningen af tre kommunister i København. Efter at det blev besluttet at indføre »modterroren« i Danmark, blev en såkaldt *Sonderkommando* beordret til Danmark. Dennes første leder var Otto Schwerdt, som gik under dæksnavnet Peter Schäfer (heraf navnet Peter-gruppen). Han var indrullet i en elitestyrke under ledelse af Otto Skorzeny, som blandt andet i efteråret 1943 befriede den afsatte italienske diktator Benito Mussolini. Foruden Otto Schwerdt talte Peter-gruppen i begyndelsen kun seks andre, alle af tysk nationalitet. En af gruppens første aktioner blev mordet på digterpræsten Kaj Munk den 5. januar 1944. Her deltog blandt andre Wolfgang Söhnlein, der senere blev leder af SD på Fyn (Husmandsskolen).

I den tidlige fase arbejdede Peter-gruppen meget selvstændigt, uden om de lokale Gestapo-ledelser og modtog ordrer direkte fra den øverste ledelse i København – som regel fra Otto Bovensiepen, der den 7. januar 1944 tiltrådte posten som øverste chef for det tyske sikkerhedspoliti og SD i Danmark. Bovensiepen blev den egentlige organisator af modterroren og bekæmpelsen af modstandsbevægelsen i Danmark. På det praktiske plan var det imidlertid Schwerdt, der stod i spidsen. I provinsen fik Schwerdt en gruppe under ledelse af Oberscharführer Fritz Himmel (som ligeledes tilhørte elitestyrken under Skorzeny) til sin rådighed. Himmel-gruppen havde indtil april-

maj 1944 til huse på Husmandsskolen i Odense, men blev omkring årsskiftet 1944–45 forflyttet til Kolding. Her blev Himmel-gruppen senere ledet af Poul Lensing, som fik en central rolle i aktionen i Odense i februar 1945. Himmel selv blev dræbt den 19. september 1944 under kampene ved Amalienborg i forbindelse med den tyske aktion mod det danske politi.²

Det havde aldrig været meningen, at Otto Schwerdt skulle blive i landet, han skulle blot opbygge terrorvirksomheden i Danmark. Men man fandt først hans efterfølger i september 1944 – Hauptsturmführer Horst Issel, som dog først overtog den fulde ledelse af Peter-gruppen godt en måned senere og indtil da arbejdede under Schwerdt.³ Da Issel kom til landet, havde Peter-gruppen udviklet sig til en dansk-tysk terrorgruppe. I april 1944 var man begyndt at rekruttere danskere i større stil, og samtidig begyndte man at etablere andre terrorgrupper, som virkede mere eller mindre selvstændigt i forhold til den oprindelige Peter-gruppe. Disse grupper var for en stor dels vedkommende rent danske grupper, som fortrinsvis opererede i København som en del af det tyske *Hilfspolizei* (Hipo), der blev oprettet umiddelbart efter det danske politis arrestation den 19. september 1944.

Peter-gruppen var dog den største og mest aktive terrorgruppe og havde hele Danmark som sit operationsområde. Den bestod, da den var størst, af ca. 20 tyskere og 11 danskere, heriblandt Kai Henning Bothildsen Nielsen, der efter krigen blev dømt til døden for at have deltaget i 55 drab, 11 drabsforsøg, 84 bombesprængninger og seks togattentater med tab af 26 menneskeliv til følge. De danske medlemmer var rekrutteret fra Schalburgkorpsets Efterretningstjeneste, som gik under betegnelsen E.T. Schalburgkorpset var blevet oprettet i februar 1943, efter at Frikorps Danmark havde udspillet sin rolle på Østfronten. Korpset blev splittet i to dele: en militærafdeling i Ringsted og en efterretningstje-

neste (december 1943). Efter arrestationen af det danske politi i september 1944 blev E.T. en del af det tyske *Hilfspolizei*.⁴

Krigen på Fyn

Besættelsen var karakteriseret af en stigende brutalisering af samfundet. Indtil samarbejdspolitikens fald i august 1943 havde forholdene i Danmark været relativt fredelige, men Augustoprørets revolutionslignende tilstande markerede dog et vendepunkt. Modstandsgruppernes sabotager var en væsentlig årsag til, at den danske samarbejdspolitik brød sammen, og efter den 29. august 1943 begyndte modstandsgrupperne i stigende grad at foretage stikkerlikvideringer. Den første af den odenseanske modstandsbevægelses ca. 30 likvideringer blev begået den 20. november 1943 mod den 22-årige Holger Thor Nielsen, der blev dræbt ved revolverskud, mens han opholdt sig ved et busstoppested ud for Det ny Missionshotel. Allerede den 3. november var hans far, ostehandler Thor Nielsen, forsøgt likvideret, mens han opholdt sig i sin butik i Nørregade, men han overlevede. Både far og søn var nationalsocialister og havde tætte kontakter til Husmandsskolen. Med drabet på Holger Thor Nielsen var voldsspiralen begyndt. I første omgang svarede besættelsesmagten igen med at indføre spærretid i Odense – lukning af alle restaurationer, biografer og al butikshandel fra klokken 19 samt indførelse af udgangsforbud om natten. Det blev dog næppe betragtet som nogen voldsom optrapning af besættelsespolitikken, eftersom besættelsesmagten tidligere havde indført undtagelsestilstand.⁵ Men få dage senere blev det klart, at den tyske besættelsespolitik var gået ind i en ny fase. Den 25. november blev det meddelt, at 31 mænd og kvinder, som var hjemmehørende i Odense, og som hidtil havde været interneret, var blevet overført til tyske koncentrationslejre.⁶

Det var som omtalt ligeledes i slutnin-

Karl Alfred Guttmann blev i september 1943 udnævnt til Gestapochef i Odense, hvor han ledede en afdeling på omkring 20 mand. Han var både involveret i mishandlinger af fanger på Husmandsskolen og i den tyske modterror på Fyn. I januar 1945 blev han fyret som Gestapochef og udskiftet med F. Dohse (Stadsarkivet).

gen af 1943, at besættelsesmagten iværksatte »modterroren« i Danmark. Modstandskampen fik nu for alvor konsekvenser for befolkningen. Det er dog værd at hæfte sig ved, at brutaliseringen af samfundet var et storbyfænomen – i de mindre byer og på landet var der ikke den store forskel på 1940 og 1945.⁷ Der var således stor forskel på livet under besættelsen i Odense og f.eks. i Ringe. Den tyske modterror på Fyn ramte nemlig altovervejende Fyns største by.

I Odense begik Peter-gruppen i perioden fra 3. marts 1944 til den 21. april 1945 i alt 14 drab, seks drabsforsøg og 27 bombesprængninger.⁸ Attentaterne var i de fleste tilfælde blevet beordret af ledelsen i Shellhuset i København (som

regel af Bovensiepen), men den lokale ledelse på Husmandsskolen spillede ofte en vigtig rolle i udvælgelsen af bombemål og ofre – især i den senere fase af besættelsen. Den første leder af Gestapo på Husmandsskolen, Hauptsturmführer Kurt Guttmann, oprettede et såkaldt A- og B-Kartei over bombemål og personer, som man havde et særligt godt øje til (i negativ forstand). A- og B-Kartei var opdelt i fem kategorier: personer, fabriksvirksomheder, forretninger (herunder bladhuse), hoteller og restauranter. Kartotekerne og listerne var såkaldte Geheime Reichssache og blev opbevaret i en boks, hvortil kun lederen på Husmandsskolen havde nøgle, og hvorom det øvrige personale intet måttet vide. Mens Fritz Himmel – den lokale leder af Petergruppen – i de første måneder af 1944 var stationeret på Husmandsskolen, må det dog antages, at han havde fri adgang til kartoteket. Efter Himmels forflyttelse fungerede det således, at når Petergruppen ankom, skulle dens medlemmer beværtes og overnatte på Husmandsskolen, og hvis nogle af medlemmerne blev anholdt af værnemagten, f.eks. under aktion, skulle den lokale Gestapo-ledelse straks sørge for, at de blev løsladt igen. I visse tilfælde var aktionerne forberedt fra København, således at Petergruppen allerede havde navnene på dem, der skulle dræbes, når de mødte op på Husmandsskolen. I andre tilfælde mødte de op med en besked om, at der skulle dræbes en læge, en sagfører eller lignende, og så benyttede man A-Kartei til at udpege et muligt offer.⁹ Officielt måtte Petergruppens medlemmer kun likvidere de personer, man havde udpeget forinden, men som det vil fremgå, havde man et afslappet forhold til det officielle »regelsæt«.

Petergruppens terror på Fyn tog sin begyndelse i marts 1944. Den 3. marts 1944 blev lærer på Odense Katedralskole adjunkt Niels Foged forsøgt myrdet i sit hjem på Aarestrupvej i Odense. Samme aften blev politistationen på Flakhaven i Odense udsat for et bombeattentat,

som kostede en betjent livet. Aktionen var planlagt af Himmel, som fik hjælp af Schwerdt samt to andre tyskere. Angrebet på politistationen var angiveligt ikke planlagt på forhånd, men blev foreslået af Himmel, efter at attentatet mod Foged var slået fejl.¹⁰

Blot fire dage senere ramte terroren Svendborg. Den 7. marts om aftenen eksploderede en bombe uden for boghandler Kielbergs forretning i Møllergade. Denne aktion var ligeledes blevet planlagt af Fritz Himmel og var et svar på den svendborgensiske modstandsbevægelses seneste skibssabotager. Siden begyndelsen af februar 1944 havde modstandsfolk tilknyttet Christian Stærmose – som i første halvdel af 1944 var med i Svendborg byledelse – udført fire skibssabotager.¹¹ Boghandler Kielberg havde ingen forbindelse til disse sabotager, men han var opført i Husmandsskolens A-Kartei. Det var således tilfældigt, at Himmel besluttede, at Kielberg skulle bøde for skibssabotagerne.

Herefter var der stille omkring den systematiske terror på Fyn i knap tre måneder, men så blev der også udført en aktion, man lagde mærke til. Om natten den 26. maj 1944 blev Odense for første gang udsat for en »schalburgtage«. To forretninger på Kongensgade, C.M. Eriksens isenkramforretning i nummer 10 og Svend A. Andersens Herreekviperingsforretning i nummer 44–48, samt *Fyens Stiftstidendes* bygning på Gråbrødre Plads blev sprængt i luften, og mange af de nærliggende bygninger blev stærkt beskadigede. Aktionen involverede 11 personer, heriblandt Wolfgang Söhnlein, Otto Schwerdt, Henning Brøndum og Bothildsen Nielsen, og den blev ledet af Bovensiepen, der var kommet til byen for at deltage i begravelsen af den 41-årige Harald Emil Sørensen, som tilsyneladende havde været en vigtig meddeler for den tyske ledelse. Den 23. maj var Sørensen blevet dræbt af en modstandsmand ved en række maskinpistol-skud, da han kom gående i Thuresensgade. Likvideringen af Sørensen var den

direkte anledning til, at Bovensiepen havde iværksat aktionen, der tillige inkluderede drab på to Odenseborgere. Samme dag forsøgtes bankdirektør Henning Hoffmann myrdet, netop som han var på vej ind af Domhusets hovedindgang, men han overlevede attentatet.¹² Hoffmann havde i 1941 været med til at danne den såkaldte Novemberkreds – en gruppe af fremtrædende odenseanske borgerlige mænd, som var stærkt utilfredse med den danske regerings eftergivende politik over for besættelsesmagten og dens tilslutning til Antikomintern-pagten.¹³ Mens Hoffmann slap med livet i behold, blev den 54-årige trælasthandler N.H. Hein dræbt, mens han opholdt sig på sit kontor i Østergade. Drabet blev begået Walther Gläsner og Fritz Himmel – i samme tidsrum som Bovensiepen deltog i begravelsen af Sørensen.

Næste gang Odense blev ramt af Peter-gruppens bombeterror, var den 15. juni 1944. Der var tale om en meget omfattende terroraktion. Om natten klokken 2.10 sprængtes den første bombe i ejendommen Vestergade 44 (på hjørnet til Klaregade), tilhørende boghandler Hjalmar Grupe. Klokken 2.15 fulgte en eksplosion i I.G. Jacobsens forretning ud mod Pogestræde. Ti minutter senere eksploderede en bombe i ejendommen i Overgade 12, hvor Breinholdt Nørgaards forretning lå, og som tilhørte grosserer Kai Eldal. Til sidst klokken 2.45 eksploderede endnu en bombe i Kongensgade 29, hvor C.M. Hoffmanns damekonfektionsforretning lå. Ejendommene i henholdsvis Vestergade 44 og Overgade 12 nedbrændte næsten til grunden. Bombeaktionen var uden tvivl en gengældelse for en sabotageaktion, den odenseanske modstandsbevægelse havde udført nogle dage tidligere. Den 12. juni havde man nemlig gennemført to vellykkede sabotager mod henholdsvis Esso Service på Nyborgvej og V. Holm Jensens autoværksted på Vesterbro. Begge aktioner udløste voldsomme eksplosioner og brande, som gjorde et kraftigt indhug i den tyske vognpark.¹⁴

Friedrich Wilhelm Heinrich Dohse var Gestapohcef i Odense fra januar 1945 til krigens afslutning. Efter krigen blev han udleveret til Frankrig, hvor han afsonede syv års hårdt straffearbejde. Senere blev han forretningsmand i Kiel, hvor han døde i 1995 (Stadsarkivet).

Den 11. juli først på aftenen blev den 66-årige grosserer Rasmus Hansen skudt ned i sit hjem i Kongensgade 9 af to af Peter-gruppens medlemmer, Josef Nolte og Willy Tage Strynbo. Drabet havde muligvis forbindelse til en likvidering, der fandt sted den 27. juni på hjørnet mellem Astrupvej og Kochsgade. Her blev den 33-årige chauffør Gunner Eliassen dræbt af 11 skud, som blev affyret af flere personer. To uger før drabet havde Eliassen modtaget et trusselsbrev, hvori der stod: »Dine dage er talte«. Dette fik Eliassen til at indrykke en meddelelse i *Fyns Tidende* med følgende ordlyd: »Undertegnede tilbageviser herved de rygter, der er sat i omløb angående min person. Det henstilles i fremtiden at være bedre underrettet, før sådanne rygter sættes i gang. Gunner Eliassen, Holme-

husvej 74, Odense«. ¹⁵ Drabene fortsatte i sensommeren 1944. Den 17. august, blev fabrikant Rasmus Marius Nykvist dræbt under en transport til Husmandsskolen af blandt andre Henning Brøndum. ¹⁶

Modstandsgrupperne i Odense udførte i efteråret 1944 en lang række sabotager, heriblandt skibssabotager mod henholdsvis damperen Røsnæs (10. august) og S/S Hever (31. august). Peter-gruppen svarede igen den 16. september ved at sprænge konsul Haustrups villa i luften. (Der er dog ingen påviselig sammenhæng mellem skibssabotagerne og sprængningen af Haustrups villa, som blandt andre involverede Wolfgang Söhnlein, Horst Issel, Fritz Himmel og Henning Brøndum). Fem dage tidligere, den 11. september, havde Horst Issel forsøgt sammen med en anden fra Peter-gruppen at myrde forstanderen på Teknisk Skole, Lars Christian Lomholdt, uden for dennes hjem i Læssøgade. Lomholdt blev skudt gennem lungen, men overlevede. ¹⁷

Svendborg blev natten mellem den 10. og 11. oktober rystet af kraftige eksplosioner, da Peter-gruppen med blandt andre Henning Brøndum sprængte *Svendborg Avis* og købmand Ziersens manufakturforretning på hjørnet af Kattesundet og Gerritsgade i luften. Sprængningerne efterlod skader på i alt 83 ejendomme. Den svendborgenske modstandsbevægelse havde været lammet siden sommeren, efter at det var lykkedes Husmandsskolens folk at optrevle hele byledelsen. Christian Stærmoser var blevet anholdt og blev senere sendt til Frøslevlejren og derefter til Neuengamme, hvor han gennemgik store lidelser. Men netop i oktober var det lykkedes modstandsfolk at gennemføre en sabotage mod en tysk bugserbåd og en ny tilbygning. ¹⁸

Natten til den 10. november 1944 blev Odense atter rystet af en række bombesprængninger. Peter-gruppen var igen i byen – sandsynligvis for at gengælde en sabotage, den odenseanske modstandsbevægelse tre dage tidligere havde ud-

ført på Odense Stålskibsværft mod det tyske motorskib Nora, som sank og delvis brændte op indvendig. ¹⁹ Seks af Peter-gruppens medlemmer – heriblandt Bothildsen Nielsen og Horst Issel samt Wolfgang Söhnlein deltog i (gengældelses)aktionen. Omkring klokken 1 om natten eksploderede der bomber ved følgende ejendomme: Vestergade 1, Priorgaarden, hvor Ulsted Herremagasin raseredes; Vestergade 23, hvor Svaneapoteket blev beskadiget af bombeeksplosionen og en efterfølgende opstået brand; Vestergade 50, hvor såvel en frugtforretning som en trikotageforretning og korsetforretning blev raseret; Vestergade 64, Café Sct. Knud, hvor kolonialforretningen i kælderen og caféen på 1. sal ødelagdes; Kongensgade 37, hvor radioforretningen Radiofon blev ødelagt; Kongensgade 59, hvor Fyns Beklædningsmagasin raseredes, ligesom selve ejendommen blev slemt medtaget. Dagen før var Provisor ved Odense Svane Apotek, den 44-årige cand. pharm. Ulrik Dircks, blevet dræbt uden for sit hjem i Bangs Allé af en gruppe bestående af Bothildsen Nielsen, Aage Thomas Mariegaard, Kurt Heel og Horst Issel. ²⁰ Samme dag i Svendborg – hvor modstandsbevægelsen to dage før (8. november) havde udøvet sabotage mod nogle tyske ministrygere – schalburgteredes ejendommen Vinhuset på hjørnet af Brogade og Møllergade – to kvinder indebrændte. ²¹

Den 14. december 1944 kom den tyske terror til Odense igen med fuld kraft, da Peter-gruppen sprængte Odenses var-tegn siden 1935, Odinstårnet, i luften. Den odenseanske modstandsbevægelse havde siden slutningen af november været uhyre aktiv og udført en lang række sabotager især rettet mod fødevarerindustrien (22. november: The Canned Cream & Milk Co. (Kræmmergyden); 4. december: Odense Konservesfabrik (Middelfartvej), Eckhoffs Konservesfabrik (Buchwaldsgade), Fyns Konservesfabrik (Kottesgade); 5. december: Odense Eksportlagteri (Rugaardsvej)). ²²

Idéen til aktionen mod Odinstårnet

Resterne af Odinstårnet efter Peter-gruppens schalburgtage den 14. december 1944. Det 175 meter høje tårn blev indviet i maj 1935, og var i sin levetid et populært udflugtsmål for fynboerne (Stadsarkivet).

var angiveligt fostret af Wolfgang Söhnlein. Bovensiepen havde givet sit tilsagn og efterfølgende beordret Horst Issel til at iværksætte aktionen, som involverede hele Peter-gruppen og 210 kilo sprængstof, der blev placeret 50 forskellige steder på konstruktionen af det 175 meter høje tårn. Senere på måneden, den 29. december, dræbte Bothildsen Nielsen og to medhjælpere skuespilleren Bent von Müllen uden for Odense Teater.²³

Ved årsskiftet 1944–45 etablerede modstandsbevægelsens fynske ledelse, Fynsledelsen, nogle udrykningsgrupper, de såkaldte Tonny-grupper, som udelukkende var beskæftiget med sabotager og likvideringer. Der var her tale om en betydelig optrapning af konfrontationen med besættelsesmagten og dens hjælpere, idet visse aktioner formede sig som partisanlignende angreb. I denne periode begyndte man tillige at angribe Gestapo-medlemmer, hvoraf mindst fem

blev dræbt. Modstandsbevægelsens øgede aktivitetsniveau førte til, at den hidtidige leder af Gestapo på Husmandsskolen, Hauptsturmführer Kurt Guttmann, i januar 1945 blev fyret på gråt papir og degraderet og erstattet med Untersturmführer Friedrich Dohse, som i perioden 1942–44 havde været leder af det tyske sikkerhedspoliti i Bordeaux i Frankrig. Her var han blevet kendt som en brutal mand – med gidselnedskydninger og deportationer af jøder og modstandsfolk på sin samvittighed.²⁴

Ved Dohses tiltrædelse i februar 1945 havde besættelsesmagten i Odense et betydeligt »deficit på clearingkontoen«, som en forfatter tørt konstaterede det efter besættelsen.²⁵ I løbet af den første halvanden måned af 1945 var der nemlig blevet likvideret otte stikkere i Odense, uden at der var blevet svaret igen fra tysk side. Denne kendsgerning, sammenkædet med endnu en dramatisk stik-

kerlikvidering, der fandt sted midt i februar, synes at have været stærkt medvirkende til iværksættelsen af Peter-gruppens store terroranslag i februar i Odense.

Stikkerlikvideringer

Den 14. februar 1945 ved 16.30-tiden gik en gruppe modstandsfolk ind i ejendommen Brogade 3 og op på tredje sal. Her trængte de ind i lejligheden hos ægteparret Harkjær-Simonsen, som siden 1938 havde været medlemmer af DNSAP. Under besættelsen havde de fungeret som meddelere for Wolfgang Söhnlein. Det kom til en voldsom ildkamp, idet både hr. og fru Harkjær-Simonsen var bevæbnede. Såvel den 27-årige modstandsmand, Harry Cecil Hansen, som den 41-årige Stella Harkjær-Simonsen blev dræbt på stedet, og den 47-årige P.A. Harkjær-Simonsen blev såret af skud i hovedet og i den ene lunge. Modstandsmanden Kaj Petersen blev ramt i maven, men formåede at slæbe sig ned i Overgade, hvor han dog sank sammen af udmattelse. Kort tid efter kom Falck, som kørte både de dræbte og sårede til Odense Amts og Bys Sygehus.²⁶ I samme tidsrum blev et medlem af Hipo-korpset skudt i Fredensgade, og en 60-årig grønthandler, der dels arbejdede for E.T. dels for SD, blev dræbt ligeledes i Fredensgade.

Modstandsbevægelsens likvideringer skabte en del postyr på Husmandsskolen. Om aftenen kl. 21.20 ringede Dohse til lederen af SS i Odense, Runkowsky: »– Hvad mener De om det forbandede svineri?! – Det er forfærdeligt. – Sandsynligvis er de gået frem efter denne liste. Vi har et satans mas, de pågældendes familie og venner er væk som dug for morgensolen af bare skræk. Har De talt med S[öhnlein].? – Ja, han ringede op og kom derefter selv. – Er det hans folk? – De to af dem er i hvert fald. – Hvem? – 1802 [hipomanden] og vist nok en mere. – Navnene har De ikke? – Nej, men de to fra Brogade og den ukendte,

har han vist overhovedet ingen forbindelse til. – Nå, vi kender dem heller ikke, men de er nok fra listen. Satans, nu må alle de andre advares«. ²⁷

Som det fremgår, var Dohse ikke klar over, om de likviderede var nogle af Söhnleins kontakter. Men det var de. Det fremgår af en telefonsamtale Söhnlein næste morgen havde med sin kollega i SD i Åbenrå, Köhnert: »– Vi har ellers haft et forbandet svineri i går. – Hvordan det? – Jo, de lagde fire af mine folk ned. – Nej, for da også. – Ja, så du forstår, at jeg ikke kan føre en lang snak i dag. Altså farvel«. Et kvarter senere, kl. 08.30, ringede Söhnlein til fru Pahl i Shellhuset. Fru Pahl var gift med lederen af SD i Danmark, Hans Pahl, som arbejdede tæt sammen med Bovensiepen og blandt andet havde været involveret i planlægningen af mordet på Kaj Munk.²⁸ »– Jeg er ked af at måtte meddele, at fru Harkjær-Simonsen blev dræbt i går og hendes mand hårdt såret. Voldsmændene trængte ind umiddelbart efter, at jeg havde forladt lejligheden. – Ja, men jeg forstår ikke, at De ikke passer bedre på dem. – Ja, de var jo så godt bevæbnet, som tænkes kunne. De efterlader jo en datter, som vi må tage os af, jeg formoder, at jeg uden videre kan understøtte hende økonomisk, indtil vi får en endelig ordening. – Ja, det er da det mindste, De kan gøre, min mand bliver bestemt meget ked af dette her. – Ja, jeg er bestemt heller ikke glad for det«. ²⁹

I løbet af formiddagen havde Dohse en række telefonsamtaler med en tysk læge ved navn Büsch, som havde kontakt til sine danske kollegaer på Odense Amts og Bys Sygehus. Dohse forhørte sig om mulighederne for at få modstandsmanden, Kaj Petersen, som var blevet såret i forbindelse med skyderierne med hr. og fru Harkjær-Simonsen, overført til enten feltlazarettet i Fredericia eller til en celle på Husmandsskolen. Ingen af delene var imidlertid mulige, eftersom feltlazarettet i forvejen var overfyldt, og – konstaterede Büsch efter at have kon-

fereret med en dansk kollega – Kaj Petersen var for svag til at blive flyttet, da han lå bevidstløs hen efter at have været opereret i maven. Dohse bøjede sig, men beordrede Büsch til at sørge for vagt samt afspærring af dørene ud til sygehusgangen, »ellers har terroristerne frit spil, hvis de vil prøve på at hente nogen«. ³⁰

Kort tid efter kontaktede Dohse sin overordnede i København, chefen for Gestapo i Danmark Karl Heinz Hoffmann³¹, for at informere ham situationen. Hoffmann ville imidlertid ikke høre tale om, at Kaj Petersen skulle blive på sygehuset – end ikke da Dohse fortalte, at der i så fald var stor risiko for, at manden ville dø. Hertil svarede Hoffmann blot: »Det er der ikke noget at gøre ved. Vi vil ikke risikere, at han bliver befriet«. ³²

Büsch strittede alligevel imod, da Dohse godt 20 minutter senere fortalte ham, hvordan Hoffmann forholdt sig til sagen. Han holdt fast på, at Kaj Petersen ville dø, hvis han ikke forblev under lægebehandling. Dohse forsøgte derfor en sidste gang at ringe til Fredericia for at høre om, de ikke kunne finde plads til ham på lazarettet. Det viste sig dog ikke at være tilfældet, og man blev nu enige om at få Kaj Petersen bragt ud til en celle på Husmandsskolen.

Enten fik Büsch ikke givet meddelelsen videre, eller måske har Dohses folk været for sløve i optrækket, for på et tidspunkt mellem kl. 11.00 og 13.00 lykkedes det modstandsfolk at befri Kaj Petersen. Kl. 13.00 ringede en aldeles rasende Dohse til Büsch, som mærkeligt nok ikke havde hørt om det hændte – han havde været til frokost. Dohse ville straks have den danske læge, som Büsch havde konfereret med, arresteret, og bad om at få hans navn; men Büsch kendte hverken hans navn, eller vidste hvordan han så ud, han havde nemlig kun haft telefonisk kontakt med ham. Det gjorde blot Dohse endnu mere rasende. »– Jeg bliver vist nødt til at gøre Dem opmærksom på, at vi befinder os i fjendeland,

og disse danske lægers mentalitet er jo sådan, at om de kan skade os ved at fortælle, at en mand ligger på det yderste, selv om han i virkeligheden kun har en lille rift på fingeren, så gør de det gerne, og vær sikker på, at denne glatte halunk straks har ringet til en terrorgruppe, så snart han blev klar over, at vi interesserede os for fyren (...) Nej, fejlen er i dette tilfælde, at De har handlet ud fra lægelige synspunkter, medens Deres danske kollega, som naturligvis er imod os som dansker, handler ud fra rent politiske synspunkter (...) Jeg bliver nødt til at indberette sagen til København«. ³³

Det var et hårdt slag for folkene på Husmandsskolen. Nogle af deres vigtigste meddelere var blevet likvideret, og nu var det lykkedes modstandsbevægelsen at befri sin sårede kammerat, der sandsynligvis kunne have givet Husmandsskolen vigtige oplysninger. I stedet måtte man bruge tid på at finde et sikkert sted for Harkjær-Simonsens datter og resten af hendes familie samt grønthandlerens to døtre på henholdsvis 20 og 21 år, der begge havde et lille barn. Det lykkedes Söhnlein og hans kollegaer i Åbenrå at finde sikkert sted til sidstnævnte i Sønderjylland blandt de tyske flygtninge, der på dette tidspunkt var begyndt at komme til Danmark.

Kl. 17.50 havde Dohse en samtale med Peter-gruppens leder, Horst Issel. Dohse begyndte: »Hvad bliver det til?! – Ja, vi kan ikke gøre noget. Det er ordre fra højeste sted. – Jamen det er da noget svineri, 3 døde her og så må vi ikke foretage os noget. Du må gå på dem. – Ja, du, jeg tuder dem ørene fulde hver halve time, men der er ikke noget at gøre. Når det er deroppe, de siger nej, så er du og jeg jo kun små mennesker. Men jeg kommer til dig på lørdag eller søndag, og så må vi se, hvad der kan laves«. ³⁴ Peter-gruppen ville således komme til Odense lørdag den 17. eller søndag 18. februar, og noget kunne tyde på, at det var blevet planlagt allerede før stikkerlikvideringerne og den efterfølgende befrielse af modstandsmanden på sygehu-

set fandt sted. For hvis vi skal tro Kai Henning Bothildsen Nielsen, så havde ledelsen i Shellhuset besluttet at lave en Fyns- og Jyllandsturné, allerede inden disse to begivenheder fandt sted i Odense. Beslutningen var angiveligt taget, efter at der var indløbet en ordre fra Førrehovedkvarteret i Berlin om, at modterroren skulle intensiveres.³⁵ Det synes dog hævet over enhver tvivl, at modstandsbevægelsens befrielse af Kaj Petersen, fik direkte indflydelse på hvilke personer, Peter-gruppen fik besked på at likvidere.

Peter-gruppen ankommer til Odense

Af en eller grund dukkede Peter-gruppen først op i Odense mandag den 19. februar. Under aktionerne deltog i alt ni personer. Ved middagstid ankom Horst Issel, Bothildsen Nielsen og to-tre andre fra København, og først senere om aftenen ankom de resterende medlemmer fra Kolding.

Ifølge Dohse gik Issel ind på Söhnleins kontor, og et øjeblik efter kom Issel og Söhnlein ind på Dohses kontor. Issel fortalte straks, at han kom med befaling fra Bovensiepen om at skyde 8–12 mand i Odense, ligesom han havde fået ordre til at sprænge nogle bygninger i luften. Dette lyder sandsynligt, idet Bothildsen Nielsen under de senere afhøringer fortalte, at såvel Dohse som Söhnlein begge var fuldt indforstået med gruppens tilstedeværelse i Odense. Desuden havde de – som vi har set – ordre til at være behjælpelige med at udpege Peter-gruppens ofre og bombemål.

Imidlertid hævdede Dohse under afhøringerne, at han ikke havde haft nogen andel i at udpege personer og bombemål under aktionen i februar. Issel skulle have haft en liste med fra København, og på Dohses kontor læste han navnene op på 8–12 personer samt navnene på flere virksomheder/forretninger i byen. Herefter skulle Issel blot have sagt, at nu ville han gå ud og se lidt på

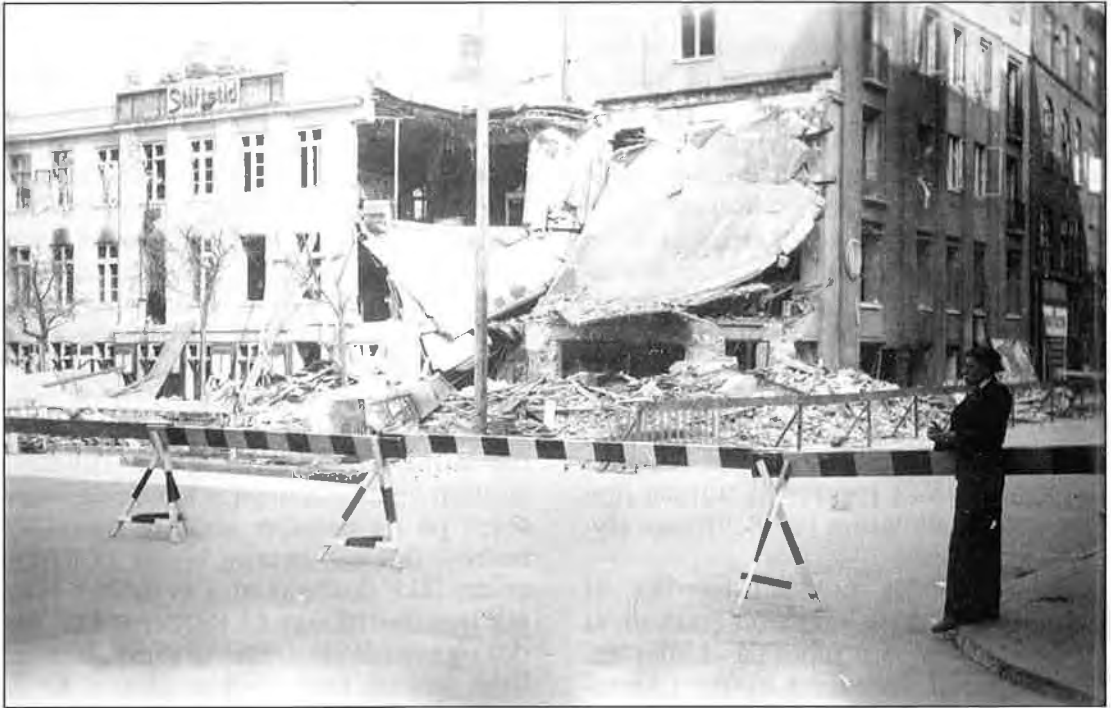
objekterne i dagslys – og havde tilføjet, at han ikke behøvede at se på alle, idet han kendte nogle af personerne i forvejen. Dohse hævdede, at han ikke fik lejlighed til at se Issels liste, men at han, efter Issel var gået, af ren nysgerrighed togsikkerhedspolitiets kartotekskort frem (A-Kartei) for at se, om man skulle have noget på de personer, Issel havde nævnt.³⁶ I lyset af den telefonsamtale Dohse havde med Issel nogle timer efter befrielsen af Kaj Petersen, synes hans forsvar efter krigen meget utroværdigt.

Efter krigen erklærede Söhnlein ligesledes sin uskyld og hævdede under afhøringerne, at han overhovedet ikke havde været i nærheden af Issel eller nogen fra Peter-gruppen, og at han slet ikke havde været med til at udpege nogen eller noget som helst. Han erkendte, at han under Dohses forgænger, Kurt Guttmann, havde været med til at udpege ofre, men at dette ikke var tilfældet efter Dohses tiltrædelse. Grunden skulle angiveligt være, at han havde et dårligt forhold til både Dohse og Issel.

Det kan være, at Söhnleins forhold til de to ikke har været så godt, men det har næppe afholdt ham fra at være med til at udpege og diskutere emner. Hans forhold til Issel havde heller ikke været dårligere, end at de sammen – som tidligere beskrevet – kunne deltage i to aktioner på Fyn i september og november 1944 – under aktionen i november havde Issel tilmed overtaget ledelsen af Peter-gruppen fra Otto Schwerdt.³⁷ Vi ved således ikke med sikkerhed, hvordan udvælgelsen er foregået, men det er mest sandsynligt, at Issel, Dohse og Söhnlein i fællesskab har udpeget ofrene og bombemålene.

Drabene

Den 47-årige Valdemar Petersen fra Middelfartvej var blandt de udpegede. Kl. 17.00, samme dag som Peter-gruppen var ankommet til Odense, kørte Bothild-

Fyens Stiftstidende efter Peter-gruppens bombeattentat den 26. Maj 1944. I februar 1945 blev avisens redaktion i Vestergade bombesprængt (Stadsarkivet).

sen Nielsen – der af Issel havde fået overdraget ledelsen under mordaktionerne – sammen med tyskerne Poul Lensing og Kurt Heel (en tidligere politiinspektør fra Hamburg) ud mod Middelfartvej 55, hvor Valdemar Petersen havde en forretning i stueetagen af et treetagers nyt, rødt hus. Hverken Bothildsen Nielsen eller de to andre kendte ham eller vidste, hvorfor han skulle skydes. Da de ankom til forretningen, lod de bilen – en Opel Olympia – holde på den modsatte side af gaden. Poul Lensing blev siddende i den, mens Bothildsen Nielsen og Kurt Heel gik ind i forretningen. Valdemar Petersen stod lænet over disken og læste i en avis. Der var ikke andre i butikken. Bothildsen Nielsen spurgte ham, om han var Valdemar Petersen, hvilket han bekræftede. Derefter rettede Bothildsen Nielsen og Kurt Heel deres pistoler mod ham og affyrede fire-fem skud. Valdemar Petersen blev ramt i hovedet og på overkroppen og styrte-

de om bag disken, død på stedet. Bothildsen Nielsen og Kurt Heel forlod straks butikken og gik over mod bilen på den modsatte side af gaden, idet de truende rettede deres pistoler mod folk, som havde hørt skuddene fra forretningen.³⁸ Valdemar Petersens kone, der under skuddramaet havde været i baglokalet, ringede straks til Falck. Kl. 17.10 indgik der en melding til Husmandsskolen fra Falck om, at en mand på Middelfartvej var blevet skudt.³⁹ For at give indtryk af, at mordet var udført af modstandsbevægelsen, beordrede Dohse en kommando ud til stedet for at lave en pro forma undersøgelse.

Valdemar Petersen havde aldrig været anholdt af tyskerne eller deltaget i illegalt arbejde. Paradoksalt nok troede beboerne i kvarteret, at han var blevet likvideret af modstandsbevægelsen. Denne opfattelse kom af, at Petersen og hans kone næsten altid havde været på kant med kvarterets øvrige beboere. Et vidne

udtalte, at han (vidnet) blev meget upopulær blandt de øvrige beboere, da han i tiden efter drabet forsøgte at hjælpe enken.

Det lader til, at Valdemar Petersen havde været en mand af faste principper. Ifølge enken ville han kun sælge det mest nødvendige til tyskerne, f.eks. et batteri til en lommelampe eller tilsvarende småting. Der havde været en episode i sommeren 1944, hvor en tysk soldat opbragt og harmdirrende havde forladt forretningen, efter at Valdemar Petersen havde nægtet at sælge ham det, han bad om. Derudover havde Petersen i efteråret 1943 nægtet at udføre den elektriske installation ved Beldringe Flyveplads.⁴⁰

Det er således mest sandsynligt, at episoder som disse har været årsag til, at Valdemar Petersens navn på et eller andet tidspunkt var blevet opført i kartoteket på Husmandsskolen. Dohse fortalte under afhøringerne, at Valdemar Petersens navn befandt sig i kartoteket, og at det blev streget ud med bemærkningen om, at han var blevet myrdet af ukendte gerningsmænd.⁴¹

Efter drabet på Valdemar Petersen kørte Bothildsen Nielsen og hans to medskyldige direkte til lægeboligen ved Odense Amts og Bys Sygehus, hvor man havde udset sig de næste ofre. Her holdt de bygningen under observation i en rum tid, undersøgte, hvor mange indgange der var, og hvor lægerne boede i bebyggelsen. Herefter kørte de tilbage til Husmandsskolen, hvor de andre fra gruppen var ved at forberede bombesprængningerne, som skulle finde sted over et døgn senere.

Næste morgen omkring kl. 6.00 kørte Bothildsen Nielsen og hans to medskyldige samt yderligere to, Helge Erik Lundquist og tyskeren Paul Apfel, direkte ud til lægeboligen. Da de ankom, iførte de sig sorte masker, og Bothildsen Nielsen, Kurt Heel og Helge Erik Lundquist tog maskinpistoler og pistoler med sig. Poul Lensing blev siddende i bilen, mens Paul Apfel blev stående uden for bygningen

for at holde vagt. De tre førstnævnte gik direkte op på 3. sal.

De fandt først frem til den 26-årige Christian Fabricius Møllers dør, som de buldrede løs på, og råbte, at han skulle skynde sig at få noget tøj på, eftersom bygningen skulle sprænges i luften. Det samme skete hos naboen, den 26-årige Henning Magnus Adelsten Dalsgaard, og dennes nabo, den 30-årige Henning Ørnsberg. Bothildsen Nielsen gik derefter sammen med én af de andre gerningsmænd længere ned ad gangen og buldrede på dørene, men da det viste sig, at dér kun boede kvinder, gav Bothildsen Nielsen dem besked på at klæde sig langsomt på og derefter afvente nærmere ordre – det var nemlig blevet bestemt, at der ikke skulle skydes kvinder.⁴² Han gik herefter tilbage til Fabricius Møllers dør og beordrede denne til sammen med ham selv og Kurt Heel at gå ned på 2. sal, hvor en læge ved navn Ostenfeld boede. Bothildsen Nielsen kommanderede Fabricius Møller til at råbe, at huset skulle sprænges i luften. Døren blev så åbnet af fru Ostenfeld, og Bothildsen Nielsen gik ind i lejligheden for at tage Ostenfeld med ned i gangen i stueetagen, hvor det var meningen, at han skulle likvideres sammen med de andre læger.

Men Bothildsen Nielsen fortalte under afhøringerne, at han fortrød, da han så et af Ostenfelds børn ligge og sove i børneværelset, og sagde derefter til fru Ostenfeld, at de bare skulle tage den med ro, hvorefter han gik ned i stueetagen, hvor Kurt Heel og Helge Erik Lundquist i mellemtiden havde ført Fabricius Møller, Henning Dalsgaard og Henning Ørnsberg ned.

Under afhøringerne efter befrielsen bekræftede fru Ostenfeld hændelsesforløbet, men det er nok tvivlsomt, at Bothildsen Nielsen ændrede sin beslutning, fordi han havde set barnet ligge og sove; den slags synes nemlig ikke at have haft den store indvirkning på ham. Beslutningen bundede sandsynligvis i, at det ville have skabt for megen uro i ejen-

Fyns Tidendes bygning på Nørregade ved Fisketorvet efter bombesprængningen den 21. februar 1945. Venstreavisen, som var kommet til verden 1872, havde ved 2. verdenskrigs afslutning udviklet sig til Fyns dominerende dagblad (Stadsarkivet).

dommen, hvis han havde forsøgt at få Ostenfeld med sig.⁴³

Nede på reposen i stueetagen stod de tre læger i badekåber med armene i vejret og med ansigterne rettede mod muren. Deres koner stod forskræmte ved siden af. Da Bothildsen Nielsen kom derned, beordrede han kvinderne til at gå op efter noget tøj til deres mænd. Idet de gik op, kom en søvndrukken læge, den 27-årige Jørgen Hvalkof (kun iført pyjamas), gående ned af trappen. Han havde sandsynligvis hørt, at huset skulle sprænges i luften og nærmest i søvne forladt sin lejlighed. Han blev straks beordret ind i rækken ved siden af de tre andre læger. Derefter kaldte Bothildsen Nielsen på Paul Apfel, der havde holdt vagt uden for bygningen. De fire fra Peter-gruppen stillede sig bag de fire læger, hvorefter Bothildsen Nielsen gav

tegn til at skyde dem i nakken – alle blev ramt af fire-fem skud. De fire drabsmænd løb ud til bilen, hvor Poul Lensing ventede, og kørte ud til teaterdirektør Helge Rungwalds bopæl – han var udset som det næste offer.⁴⁴

Kl. 6.30 ringede Falck til Husmandsskolen og fortalte, at man havde sendt en ambulance til lægeboligen ved Odense Amts og Bys Sygehus, hvor én eller flere personer skulle være blevet skudt. Hertil blev der svaret lettere ligegyldigt: »Nå-nå. Tak«.⁴⁵

Under afhøringerne efter krigen forklarede Bothildsen Nielsen, at det under forhandlinger på Husmandsskolen var blevet bestemt, at der skulle skydes otte læger, og Dohse havde angivet navnene på to af lægerne, nemlig: Fabricius Møller og en anden, som Bothildsen Nielsen ikke huskede navnet på. Bothild-

sen Nielsen kendte ikke nogen af lægerne og havde altså ikke noget personligt udestående med dem, men han vidste, »at man fra tysk side havde »et godt øje« til lægerne, fordi de behandlede sårede sabotører, som derefter blev hentet af modstandsbevægelsen fra hospitalet«. Han hævdede endvidere, at man fra tysk side var klar over, at lægerne måtte være med i dette, og der også havde været et tilfælde, hvor en nationalsocialist var blevet indlagt på hospitalet, og derefter var blevet dræbt af modstandsfolk.⁴⁶

Kort tid efter drabet på lægerne ankom Bothildsen Nielsen og hans medskyldige til Helge Rungwalds bopæl på Istedvænget. Kurt Heel havde dagen i forvejen holdt stedet under observation. Rungwald var ifølge Bothildsen Nielsen en torn i øjet på Söhnlein og Dohse, fordi Odense Teater udelukkende spillede engelske stykker.⁴⁷ Endvidere fortalte Söhnlein under afhøringerne, at Rungwald tidligt i 1944 var blevet opført i A-Kartei, eftersom man anså ham for at være tysk-fjendtlig. I december 1944 havde han været tæt på at miste livet, da man fra tysk side havde besluttet sig for at skyde en teater- eller biografmand. Det blev imidlertid skuespilleren Bent von Müllen, der i den anledning mistede livet.⁴⁸

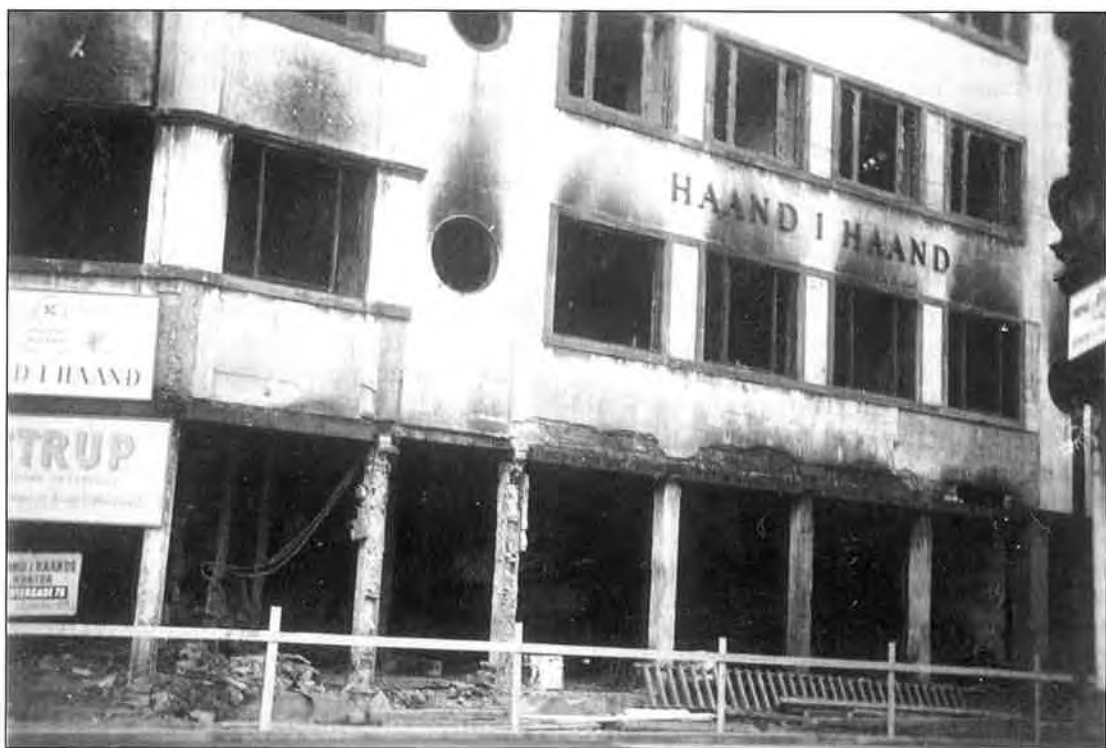
Det var Helge Rungwalds hustru, der reddede hans liv. Bothildsen Nielsen gik sammen med Helge Erik Lundquist og Kurt Heel op ad hovedtrappen til øverste etage, hvor Rungwald boede. Bothildsen Nielsen bankede på, og fru Rungwald spurgte, hvem det var, hvortil han blot råbte, at huset skulle sprænges i luften. Fru Rungwald løb derefter ud på altanen og råbte, at huset ville blive sprængt i luften, alt imens Bothildsen Nielsen forsøgte at trænge ind i lejligheden ved at smadre en rude i døren. Men døren var barrikaderet, og da der begyndte at opstå uro i ejendommen, opgav de, og løb ud til bilen og kørte ud til konsul G. Christgaus hjem på Hunderupvej.⁴⁹

Den svenske konsul G. Christgau havde

gennem længere tid følt sig truet på livet – og med god grund. På Husmandsskolen anså man ham for at være tysk-fjendtlig og mistænkte ham for at understøtte modstandsbevægelsen. Ifølge Söhnlein var man også vidende om dette på Shellhuset, eftersom en lokal E.T.-mand havde sendt en fjernskrivermeddelelse dertil, hvori mistanken mod Christgau var anført. Desuden havde Dohse kort tid før mordet fortalt Söhnlein, at han påtænkte at lave en stor aktion mod »Fynsrådet«⁵⁰, som Christgau angiveligt var medlem af. Dohse bekræftede under afhøringerne, at han havde planlagt en sådan aktion, men benægtede imidlertid, at han havde haft Christgau i tankerne.⁵¹

Omkring 45 minutter efter at gruppen havde forladt Husmandsskolen – og i mellemtiden havde begået fire drab og et drabsforsøg – ankom de til Christgaus bopæl, Hunderupvej 220. Det var en stor villa med to etager, nærmest et herresæde, og denne villa havde de ligeledes holdt under observation aftenen i forvejen.

Denne gang bankede Bothildsen Nielsen ikke på, men slog verandadøren itu med sin pistol, hvorefter han rakte hånden ind, drejede nøglen om og lukkede døren op. Han gav Kurt Heel besked på at blive i hallen i stueetagen og gik selv sammen med de to andre op på 1. sal. Deroppe hørte de stemmer bag en dør. Bothildsen Nielsen bankede på. Døren blev åbnet af den 44-årige Christgau, som var i nattøj. I værelset var også hans 12-årige søn. Bothildsen Nielsen sagde, at Christgau og drengen skulle klæde sig på, da huset skulle sprænges i luften.⁵² For at drengen ikke skulle overvære drabet, førte Bothildsen Nielsen Christgau over i et andet værelse, og de to andre fra gruppen sørgede for, at Christgaus kone og husassistenten blev lukket ind i værelset med drengen. Bothildsen Nielsen stod og talte med den rædselsslagne Christgau, der – imens han klædte sig på – forsøgte at overbevise Bothildsen Nielsen om, at han aldrig havde givet

Forsikringsselskabet Haand i Haand i Vestergade 48 var blandt Peter-gruppens bombe-mål den 21. februar 1945. I ejendommen fandtes foruden forsikringsselskabets kontor tre store forretninger samt en række konsultationslokaler og kontorer (Stadsarkivet).

sig af med illegalt arbejde. Han forsøgte at bevise dette ved at vise nogle papirer, hvori det fremgik, at han havde lovet den svenske generalkonsul at afholde sig fra illegal virksomhed. Men Christgau var dødsdømt på forhånd. Da han bøje- de sig ned for at tage sko på, rettede Bothildsen Nielsen sin pistol mod Christ- gaus hoved og skød ham fire-fem gan- ge. Bothildsen Nielsen løb derefter ned ad trapperne og forlod gerningsstedet sammen med de andre for straks at køre ud til Vagn Tangs bopæl på Nyborgvej.⁵³

På Husmandsskolen havde man et rime- ligt godt kendskab til Vagn Tang. Han var løjtnant i den danske hær og havde meldt sig ind DNSAP den 23. oktober 1940.⁵⁴ I 1944 – da den tyske krigslykke var på retur og det danske nazistiske parti mere eller mindre var gået i opløsning – havde han meldt sig ud igen. Frem til

begyndelsen af 1945 var han leder af den frivillige rednings- og rydningstjeneste under Odense Luftværnsforening.

Efter sigende bevarede Vagn Tang ef- ter sin udmeldelse af partiet et venska- beligt forhold til sin tidligere partikam- merat fru Harkjær-Simonsen, hvilket bevirkede, at Söhnlein angiveligt mod- tog mange værdifulde oplysninger, som han blandt andet videregav til sine over- ordnede i Shellhuset. På baggrund af oplysningerne fra fru Harkjær-Simonsen mente Söhnlein at vide, at Tang efter sin udtræden af DNASP var blevet mod- standsmand, uagtet at han få måneder tidligere havde været nationalsocialist: »Tang var afgjort modstander af kommu- nismen; men han var afgjort også mod- stander af tyskerne og de tyske syste- mer«. ⁵⁵ Söhnlein ville dog ikke tage an- svaret for at have udpeget Tang, men gav »Sorteper« videre til Dohse ved at hen-

vide til, at denne skulle have udtalt, at han anså Tang for at være en farlig mand. Hertil svarede Dohse imidlertid, at hvis han havde fået en melding om, at Tang var medlem af modstandsbevægelsen, var han blevet anholdt.⁵⁶

Kildematerialet giver ikke noget entydigt svar på, hvorfor Tang skulle myrdes, så vi kan kun gisne. Det virker dog sandsynligt, at Tang blev anset for en mand, der havde begået faneflugt. I Tyskland blev der slået hårdt ned på enhver, som vaklede i troen på nazismens lykkeligheder. Soldater, der forsøgte at flygte fra Den røde hær, som på dette tidspunkt buldrede frem mod Berlin, blev til skræk og advarsel hængt i træerne langs vejene med et skilt om halsen, hvorpå teksten fortalte, at vedkommende havde forrådt Føreren og/eller nazismen. Tankegangen om at bevare troen på Føreren og nazismen til sidste var naturligvis også til stede blandt tyskerne og de danske nazister i Danmark. Drabet på Vagn Tang kan muligvis betragtes som et kraftigt signal til det nazistiske miljø i Danmark om ikke at vakle i troen på den endelige sejr.

Likvideringen af den 47-årige Vagn Tang fandt sted ca. en time efter, at gruppen havde forladt Husmandsskolen. Poul Lensing blev ligesom ved de foregående drab siddende i bilen, mens Bothildsen Nielsen sammen med de tre andre gik op på 2. sal og bankede på døren. En mandestemme spurgte inde fra, hvem det var. Bothildsen Nielsen svarede blot: »husundersøgelse!«; hvorefter Tang åbnede døren. Bothildsen Nielsen spurgte ham, om han var Vagn Tang, hvilket han bekræftede. Bothildsen Nielsen rettede derefter sin pistol mod Tangs hoved og trykkede – men pistolen klikkede, fordi han havde glemt at lade den. Tang flygtede ind i sin stue og forsøgte at spærre døren til entreen. Kurt Heel løb efter ham og fik med møje og besvær skubbet døren op til stuen, hvorefter han skød Tang fire-fem gange. De forlod straks lejligheden. Aktionen var slut, og de kørte ud til et konditori

over for Husmandsskolen på Rugårdsvej, hvor de drak morgenkaffe.⁵⁷ Kl. 7.06 ringede Falck til Husmandsskolen for at meddele, at man henholdsvis kl. 7.01 og 7.04 havde sendt ambulancer til Hunderupvej og Gyldenløvesvej, hvor der begge steder var blevet skudt en mand.⁵⁸

I Odense var de færreste i tvivl om, at drabene var blevet begået af tyske grupper. Allerede tidligt på formiddagen troppe borgmester I. Vilh. Werner og stiftamtmanden op på det tyske konsulat i Klaregade, hvor de nedlagde en skarp protest mod drabene. Den tyske konsul Böhme bedyrede, at han intet kendskab havde til dem. Kort tid efter ringede han til Söhnlein på Husmandsskolen og fortalte om protesten. Denne kunne imidlertid berolige konsulen med ordene: »Det er dog ikke os, der har gjort det« – uden han naturligvis definerede »os« nærmere. Men hverken Söhnleins eller Böhmes samvittighed kan imidlertid ikke have været helt god, eftersom de fandt det nødvendigt at hviske, da de talte om de personer, der var blevet myrdet. Modstandsbevægelsens telefonaflytter opfangede imidlertid, at de blandt andet talte om Vagn Tang.⁵⁹

De i drabene implicerede personers forsøg på at skjule deres meddelagtighed var temmelig krampagtig. Sidst på eftermiddagen havde Issel således en samtale med sin chef, Bovensiepen, som lidt inde i samtalen spurgte: »– Hvad er der løs i Odense?, hvortil Issel svarede: – Vanvittige ting, syv mord i morges – Hvad er det for karle? – Der er fire læger, alle sønner af ansete mænd, desuden en konsul. Stemningen er meget ophidset«. Bovensiepen ville herefter aldeles omgående have tilsendt en rapport, eftersom han blev spurgt fra alle sider, hvad der egentlig var sket i Odense, uden at han vidste noget! Helt uvidende var han næppe, idet Issel tidligere i samtalen havde sagt: »– Vi er for så vidt færdige her nu – må vi køre nord på i morgen, såfremt vi kan være tilbage på torsdag? Det havde Bovensiepen ikke haft nogen indvendinger imod«. ⁶⁰

Hjørnet mellem Kongensgade og Slotsgade efter Peter-gruppens bombeattentat den 21. februar 1945 (Stadsarkivet).

Issel manglede dog at løse en stor opgave, inden han og gruppen kunne fortsætte til Jylland. Siden ankomsten to døgn tidligere havde en del af gruppen været beskæftiget med at forberede bombesprængningerne i Odense midtby. Ikke færre end 11 ejendomme i Vestergade, Kongensgade, Nørregade og Frelsens Krog var blevet udpeget. Hele den ni mand store gruppe deltog i aktionen – Bothildsen Nielsen og hans fire medsamensvorne i drabene, Issel, danskerne Robert Lund og Ib Nedermark Hansen samt tyskeren Josef Helsing.

Afhøringsrapporterne giver ikke noget svar på, hvem der udpegede bombemålene, men det må formodes, at Dohse, Issel og Söhnlein har gjort det i fællesskab – og måske har Bovensiepen også haft en finger med i spillet. Rapporterne giver ej heller noget svar på hvilke kriterier, som lå til grund for udvælgelsen af objekterne. Men det lader til, at man havde valgt at ramme byens bor-

gerskab. Bombemålene inkluderede: fem større forretninger, et forsikringsselskab, en café, en brugsforening samt de tre borgerlige aviser *Fyns Venstreblad*, *Fyns Tidende* og *Fyens Stiftstidende* og en avis-kiosk.⁶¹ Det springer i øjnene, at *Fyns Social-Demokrat* ikke var blandt de udvalgte objekter, hvilket måske ikke var tilfældigt. Næste morgen havde Wolfgang Söhnlein nemlig en telefonsamtale med fru Pahl, hvor han kom med nogle betragtninger, der kan tolkes på den måde, at man bevidst var gået efter at ramme borgerskabet i Odense: »Stemningen er meget ophidset, især i de borgerlige kredse, arbejderne derimod tager det ganske roligt, de er jo aldeles ligeglade med, hvad der sker med byens forretningsfolk«.⁶²

Odense i flammer

Mellem kl. 1.00 og 1.15 lød der i Odense kraftige eksplosioner, og det må betegnes som noget af et under, at ingen menneskeliv gik tabt. Foran *Fyns Tidendes* bygning på Fisketorvet var der anbragt tre bomber. Ved eksplosionerne styrtede en del af ejendommens front og den øverste del af ejendommen ned på gaden, og der opstod en voldsom brand. Bomberne anrettede tillige skader på de omkringliggende ejendomme, og gaderne og torvet var overstrøget af tagsten og glas.

Fyns Stiftstidende, hvis ejendom på Gråbrødre Plads var blevet bombesprængt i maj 1944, blev igen mål for Peter-gruppens bomber. Avisens redaktions midlertidige lokaler i Vestergade 6 blev fuldstændig raseret. Længere nede ad Vestergade ødelagdes I.G. Jacobsens varehus' store spejlglassruder. Selve ejendommen, der var lavet af jernbeton, tog dog ikke skade. Det gjorde til gengæld hele den indvendige del af ejendommen i Vestergade 48, der tilhørte Forsikringsselskabet Haand i Haand; bomberne udløste efterfølgende en voldsom brand, der ødelagde alt. Ikke langt derfra blev konditoriet Sct. Knud i Vestergade 64, på hjørnet mellem Vestergade og Mageløs, for anden gang bombesprængt. Bygningen, der også husede *Fyns Venstreblads* redaktion og Normanns Forlag, fik store ødelæggelser, og halvdelen af muren styrtede sammen og væltede ned på gaden mod Mageløs. De omkringliggende ejendomme led ligeledes skade.

Den største ødelæggelse fandt imidlertid sted på hjørnet mellem Kongensgade og Slotsgade. Her eksploderede der flere bomber, som udløste en meget voldsom brand, der hurtigt bredte sig til ejendommens fire etager. Da branden mange timer senere var slukket, stod kun ydermurene tilbage. Ilden havde forinden bredt sig til de to øverste etager i ejendommen i Slotsgade 21–23. I Nørregade 39–41 anrettede to bomber store ødelæggelser på selve ejendommen, li-

gesom mange andre af de omkringliggende ejendomme fik skader. Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger i Nørregade 77–79 fik alle sine butiksudstillinger og en del af lageret ødelagt. Endelig blev en bladkiosk på hjørnet mellem Kongensgade og Vestre Stationsvej fuldstændig bortsprængt.⁶³

Næste morgen, da odenseanerne vågnede op til en midtby i ruiner, havde Peter-gruppen allerede forladt Fyn for at udføre deres næste opgaver i Jylland. Om aftenen blev Guldsmedegadekvarteret i Århus udsat for en stor bombeaktion, som kostede syv mennesker livet, og to dage senere (den 24. februar) udførte gruppen et attentat mod et eksprestog ved Hobro – 10 blev dræbt og mange såredes.⁶⁴

På Husmandsskolen forsøgte man fortsat at give indtryk af, at man intet kendskab havde til Peter-gruppens terroraktion. Men stemningen syntes imidlertid at være steget betragteligt. Sidst på formiddagen havde Dohse således en samtale med sin chef i København, Karl Heinz Hoffmann, som spurgte: »– Hvordan går det Dem ellers, har De [opnået] nogle resultater? – Ja, det går glimrende, vi har lige i nat skudt chefen for en modtagelsesgruppe, men det har ikke så meget at sige, eftersom vi har taget flere tilhørende denne gruppe, men jeg sender en beretning i dag pr. FS [fjernskriver]. Vi har jo for øvrigt også haft 14 stor-sabotager i nat. – Den er fin. Tak for det«. ⁶⁵

Sidst på eftermiddagen ringede Bovensiepen til Dohse – officielt for at høre hvad der var sket i Odense, men den reelle grund var nok snarere, at han ønskede at få en stemningsrapport (Dohse havde som bekendt allerede sendt en fjernskrivermeddelelse til København). Bovensiepen sagde, at han havde tænkt på at indføre politimæssig undtagelsestilstand i Odense. Dohse mente imidlertid, at det ikke var nødvendigt, hvortil Bovensiepen spurgte: »– Vil det skade Dem? – Nej. – Godt, så vil jeg give SS besked herom«. ⁶⁶

Bygningen på hjørnet mellem Mageløs og Vestergade husede bl.a. *Fyens Venstreblads* redaktion, konditoriet Sct. Knud og Normanns Forlag. Her ses ødelæggelserne efter schalburgtagen den 21. februar 1945 (Stadsarkivet).

Om aftenen blev det i radioen meddelt, at der var indført undtagelsestilstand i Odense. Dohse havde åbenbart ikke opfattet, at Bovensiepen ville indføre politimæssig undtagelsestilstand, for han var helt uforstående, da han om aftenen blev ringet op af en person fra det kommunale vagtværn, der ville vide, hvornår undtagelsestilstanden trådte i kraft. Dohse påstod hårdnakket, at der ikke var indført undtagelsestilstand. Herefter ringede han rundt til forskellige tyske afdelinger i både Odense og i København for at høre, om de vidste noget, og først en rum tid senere blev han ringet op fra Shellhuset og fik den besked, at han skulle afvente nærmere ordre.⁶⁷

I det hele taget syntes hverken terror-

aktionen eller undtagelsestilstanden at have haft den ønskede effekt. Dagen efter havde en tilsyneladende desillusioneret Söhnlein en samtale med en vis Hauptsturmführer Eitel fra Shellhuset. Söhnlein sagde: »- Ja, nu har vi fået spærretid her fra kl. 21 til 5 morgen. Befolkningen synes, det er fuldkommen latterligt, og de tyskvenlige mener det samme, fordi når spærretiden ophører, vil de blot begynde igen med sabotage med mere (...) Befolkningen her er ellers godt gale på tyskerne, de giver os skylden for det skete, men i øvrigt har spærretiden ingen særlig betydning, da det offentlige liv jo ophører her kl. 21, og der sjældent går mennesker på gaden efter den tid«. Söhnlein var blevet led og ked af at være i Odense og ville væk. »- Er der

chancer for at blive forflyttet? – Ja Söhnlein, jeg arbejder med sagen. – Ja, jeg går jo her helt alene, og danskerne er godt gale på én, og de tyskvenlige tør ikke være sammen med én mere, de tror, der er mord i luften, hver gang jeg viser mig. – Jeg skal nok gøre noget for Dem«. ⁶⁸

Terror til det sidste

Få dage efter blev den politimæssige undtagelsestilstand ophævet. Den store terroraktion havde tilsyneladende ikke haft nogen afskrækkende effekt. Modstandsbevægelsens sabotager og likvideringer fortsatte ufortrødent, og det må formodes, at stemningen blev dårligere og dårligere ude på Husmandsskolen. Natten mellem den 17. og 18. marts mistede man således flere folk under en voldsom ildkamp i Svendborg i kvarteret omkring Skattergade, hvor også en modstandsmand og fire civile blev dræbt. Natten forinden (den 17. marts) havde Peter-gruppen været i byen og bombesprængt *Svendborg Amtstidendes* bygning. ⁶⁹

Det var åbenlyst for de fleste mennesker, at krigen snart ville være forbi. De tyske fronter var i opløsning, og de allierede hære trængte længere og længere ind i Tyskland. Luftwaffe var stort set udslettet, hvilket naturligvis bevirkede, at de allierede jager- og bombemaskiner havde relativt let spil. Den 17. april blev det tyske hovedkvarter i Tarup således jævnet med jorden af britiske jagermaskiner og bombefly, hvorefter Dohse og Söhnlein og resten af Husmandsskolens personale måtte rykke ind på Grand Hotel midt i Odense. ⁷⁰

På trods af de, fra et nazistisk standpunkt, håbløse udsigter fortsatte den tyske terror på Fyn. Den sidste terroraktion på Fyn skal sandsynligvis ses som besættelsesmagtens svar på de fynske modstandsgruppers mange stikkerlikvideringer i krigens sidste måneder. Alene i Svendborg og Odense blev der i første halvdel af april udført mindst syv stik-

kerlikvideringer. Den væsentligste årsag til iværksættelsen af Peter-gruppens sidste terroraktion synes dog at have været de allieredes bombardement af Husmandsskolen, der som nævnt blev udslettet den 17. april. For allerede dagen efter beordrede Bovensiepen Peter-gruppen til Fyn. I Odense besluttede Horst Issel på baggrund af nogle stemningsindberetninger, som man havde fået fra Assens egnen, at der skulle likvideres et par stykker i dette område. Få timer efter midnat den 19. april kørte gruppen til Sydvestfyn for at myrde havnefoged Martin Theodor Jakobsen, men det måtte opgives, da projektørlys fra et tysk marinefartøj afslørede gruppens tilstedeværelse i havneområdet. I stedet for kørte gruppen ud til Kildens Minde lidt uden for selve Assens, hvor den 48-årige direktør Viggo Johannes Hansen blev dræbt. ⁷¹ Gruppen kørte herefter tilbage til Odense, hvor de holdt sig i ro resten af dagen. Men dagen efter lidt før middag kørte de to tyskere Kurt Heel og Obersturmführer Rau på cykel ned til bladkiosken på hjørnet mellem Kongensgade og Vestre Stationsvej (den samme bladkiosk, som var blevet bombesprængt den 21. februar), hvor de skød dens indehaver, den 56-årige Einer Nielsen. Han blev ramt af adskillige skud i hovedet og brystet, og han døde kort tid efter på Odense Amts og Bys Sygehus. Det var angiveligt Dohse, som havde opfordret til drabet, idet han mente Nielsen distribuerede illegale blade. ⁷²

Peter-gruppens bestialske, fynske mordturné fortsatte sent om aftenen mellem den 20. og 21. april til Svendborg, hvor de myrdede den 35-årige prokurist Harald Halberg, mens han lå i sin seng i hjemmet på Niels Juels Vej 37. Umiddelbart herefter fortsatte de til Christiansmindevej 4, hvor den 58-årige fabrikant Otto Halberg boede – Han var Harald Halbergs onkel. Gruppen trængte ind i huset, og Bothildsen Nielsen gik op i soveværelset og skød Halberg i hovedet. Horst Issel og Kurt Heel konstaterede, at skuddet ikke havde væ-

ret dræbende, og Heel affyrede derfor et par skud til. Gruppen kørte tilbage til Odense, men det var ikke ovre endnu. De kørte direkte til Læssøgade 97 for at dræbe kriminaldommer Lunøe, men lykkeligtvis for ham var han ikke hjemme. De kørte derfor mod syd igen, men denne gang til Assens, hvor sagfører Veik skulle myrdes. Da de stod uden for hans hjem på Banegårdspladsen 11, valgte Horst Issel imidlertid at afblæse aktionen. Ifølge Bothildsen Nielsen havde han mistet lysten til at begå flere drab.⁷³

Drabene i Svendborg blev Peter-gruppens sidste. Godt to uger senere kapitulerede de tyske styrker i Danmark. Natten mellem den 4. og 5. maj forlod Dohse, Söhnlein og resten af Grand Hotels personale Odense og søgte ud til Beldringe flyveplads, hvor de iførte sig Luftwafes uniformer i et forsøg på at slippe ubemærket ud af landet, men både Dohse og Söhnlein blev senere anholdt. Dohse blev udleveret til Frankrig, hvor han afsonede syv års hårdt straffearbejde. De fleste af Peter-gruppens tyske medlemmer samt ledende personer som Söhnlein, Pahl, Hoffmann og Bovensiepen blev idømt langvarige straffe i Danmark. Men den 1. december 1953 var de alle blevet løsladt fra danske fængsler. Anderledes gik det for Peter-gruppens ledende, danske medlemmer, der alle blev henrettet den 9. maj 1947.

Løsladelse af de højtstående tyskere skyldtes primært, at det politiske etablerement i Danmark ønskede at etablere et godt forhold til Vesttyskland. Intet tyder på, at en mand som Söhnlein angrede – tværtimod havde han et ret kynisk syn på besættelsen af Danmark. Da han den 8. oktober 1945 blev afhørt af Rigspolitiets Rejseafdeling, gav han en vurdering af terrorens betydning. Han fortalte, at han, Otto Schwerdt og Kurt Guttmann ofte havde drøftet dette aspekt, og de havde været enige om, at det hele var »en skrue uden ende«. De ville have foretrukket, at man som modtræk over for stikkerlikvideringer i stedet havde valgt at foretage officielle hen-

rettelser af personer, der var faldet i tyskerne hænder, og som man vidste, havde været involveret i skadelige handlinger mod besættelsesmagten. Desuden havde de været af den opfattelse, at man som modtræk for modstandsbevægelsens sabotager mod virksomheder, der arbejdede for tyskerne, f.eks. skulle have tvunget Danmark til en mereksport af landbrugsvarer til Tyskland svarende til den værdi, der ødelagdes ved sabotagerne. Ifølge Söhnlein havde den forslåede strategi – som blev benyttet i andre tysk besatte lande – været forelagt Hitler, men han havde afslået dette og befalet, at terror skulle brydes med terror.⁷⁴

Noter

1. Hansen, Søren: *Træk fra Odense under den tyske Besættelse. 9. april – 5. maj 1945*. 1946. s. 145.
2. Politimesterens arkiv i Odense (PAO): *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945-, pk. I*: »Rapport angaaende Hauptsturmführer Issel, kld. »Horst Waldenberg«, samt om opbygningen af den tyske terror i Danmark«. (Landsarkivet for Fyn).
3. Ibid.
4. Tamm, Ditlev: *Retsopgøret efter besættelsen*, bd. I, s. 303–316. Gyldendal. 1997.
5. Hæstrup, Jørgen: *Odense bys historie (bd. IX): Krig og besættelse. Odense 1940-1945*, s. 311–312 og Hansen, Søren, s. 137.
6. Se f.eks. *Fyns Social-Demokrat* (25/9 1943), s. 1. Deportationerne fandt sted den 23. november. Det var dog næppe blot den konkrete stikkerlikvidering, som udløste deportationerne, men skulle opfattes som et overordnet svar på de danske modstandsgruppers generelle optrapning af modstandskampen.
7. Lundtofte, Henrik: *Gestapo! Tysk politi og terror i Danmark 1940–45*. Gads Forlag. 2003. s. 175.
8. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945-, pk. I*: »Fortegnelse over Clearingdrab og Forsøg herpaa – beordret fra tysk side – i Odense under Besættelsen«. (Landsarkivet for Fyn).
9. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945-, pk. I*: »Rapport angaaende Haupt-

- sturmführer Issel, samt om Opbygningen af den tyske Terror i Danmark«. (Landsarkivet for Fyn).
10. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945-, pk. I*: »Fortegnelse over Clearingdrab og Forsøg herpaa – beordret fra tysk side – i Odense«. (Landsarkivet for Fyn).
 11. Bøgh, Frank: *Peter-gruppen. Tysk terror i Danmark*. Documentas. 2004, s. 62–65 og Jansen, Henrik M.: *Svendborg. Maj 1945. En mindebog*. Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum bd. 16, 1985, s. 19–20 og 23.
 12. Bøgh, Frank: s. 105–108 og Hansen, Søren: s. 100–101, 140.
 13. Hæstrup, Jørgen: *Krig og besættelse Odense 1940–1945*. Odense bys historie. 1979. s. 117–120.
 14. Hansen, Søren: 101–106 og Hæstrup, Jørgen: 366.
 15. Hansen, Søren: s. 140.
 16. PAO: »Fortegnelse over Clearingdrab og Forsøg herpaa – beordret fra tysk side – i Odense« (Landsarkivet for Fyn).
 17. Ibid. og Hansen, Søren: s. 106–108, 141–142.
 18. Jansen, Henrik M.: s. 23–24 og beretning af Christian Stærmosé (Svendborg & Omegns Museum – byhistorisk arkiv).
 19. Hansen, Søren: s. 110.
 20. Hansen, Søren: 110, 142 og PAO: »Fortegnelse over Clearingdrab og Forsøg Herpaa – beordret fra tysk side – i Odense« (Landsarkivet for Fyn).
 21. Jansen, Henrik M.: s. 23–24.
 22. Hansen, Søren: s. 111–112.
 23. Bøgh, Frank: s. 181 og Hæstrup, Jørgen: s. 404–405.
 24. Hæstrup, Jørgen: s. 402–403.
 25. Hølund, Tage: *Den hvide Brigade – Danske Lægers Modstand*. 1946. s. 132.
 26. Hansen, Søren: s. 143.
 27. Telefonaflytningsrapporten bd. II, s. 674. (Stadsarkivet).
 28. Trommer m.fl.: *Hvem var hvem 1940–1945*. Gads Leksikon. 2005. S. 285.
 29. Telefonaflytningsrapporten bd. II, 677. (Stadsarkivet).
 30. Ibid. s. 676.
 31. I Telefonaflytningsrapporten fremgår det, at Dohse havde samtalen med Sturmbanfører Pahl, men i afhøringsrapporten, PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945 –, pk. I*: »Afhøring af Dohse vedr. drabene d. 19/2 og 20/2, samt sprængningerne d. 21/2 1945«, gør han opmærksom på, at det var Hoffmann, han talte med. Det ser jeg ingen grund til at betvivle. (Landsarkivet for Fyn).
 32. Telefonaflytningsrapporten bd. II s. 677. (Stadsarkivet).
 33. Ibid. s. 677–78.
 34. Ibid. s. 681.
 35. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Rapport angaaende Hauptsturmführer Issel, kld. »Horst Waldenburg« samt om Opbygningen af den tyske Terror i Danmark«. (Landsarkivet for Fyn).
 36. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Afhøring af Dohse vedr. drabene d. 19/2 og 20/2, samt sprængningerne d. 21/2 1945«. (Landsarkivet for Fyn).
 37. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Fortegnelse over Sprængninger og Forsøg herpaa – beordret fra tysk side – i Odense«. (Landsarkivet for Fyn).
 38. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Afhøring af Bothildsen Nielsen vedr. drabet på Valdemar Petersen + afhøring af vidner«. (Landsarkivet for Fyn).
 39. Telefonaflytningsrapporten bd. II, s. 697. (Stadsarkivet).
 40. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Bothildsen Nielsen + vidner vedr. drabet på Valdemar Petersen«. (Landsarkivet for Fyn).
 41. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Dohse vedr. drabene 19/2 og 20/2, samt sprængningerne d. 21/2 1945«. (Landsarkivet for Fyn).
 42. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Bothildsen Nielsen vedr. drabene på de 4 læger«. (Landsarkivet for Fyn).
 43. Ibid.
 44. Ibid.
 45. Telefonaflytningsrapporten bd. II, s. 698. (Stadsarkivet).
 46. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Bothildsen Nielsen vedr. Drabet på 4 Læger i Odense«. (Landsarkivet for Fyn).
 47. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Bothildsen Nielsen vedr. drabsforsøget på teaterdirektør Helge Rungwald«. (Landsarkivet for Fyn).
 48. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Söhnlein vedr. drabsforsøget den 20/2 1945 på teaterdi-

- rektør Helge Rungwald«. (Landsarkivet for Fyn).
49. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Bothildsen Nielsen vedr. drabsforsøget på teaterdirektør Helge Rungwald«. (Landsarkivet for Fyn).
50. Det er uklart, hvad der menes med »Fynsrådet«.
51. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Sagen vedr. drabet den 20/2 1945 på konsul Gustav Christgau«. (Landsarkivet for Fyn).
52. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Bothildsen Nielsen vedr. drabet den 20/2 1945 på konsul Gustav Christgau«. (Landsarkivet for Fyn).
53. Ibid.
54. DNSAP's medlemskartotek for Fyn (Stadsarkivet).
55. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Söhnlein vedr. drabet den 20/2 1945 på Vagn Tang«. (Landsarkivet for Fyn).
56. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Dohse vedr. drabene den 19–20, samt sprængningerne den 21/2 1945«. (Landsarkivet for Fyn).
57. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Forhør af Bothildsen Nielsen vedr. drabet den 20/2 1945 på Vagn Tang«. (Landsarkivet for Fyn).
58. Telefonaflytningsrapporten bd. II, s. 699. (Stadsarkivet).
59. Ibid. s. 700.
60. Ibid. s. 701–702.
61. Ifølge Frank Bøgh var sprængningen af aviskiosken ikke med i den oprindelige plan. s. 215.
62. Telefonaflytningsrapporten, bd. II, s. 703. (Stadsarkivet).
63. Hansen, Søren: s. 117–121.
64. Lundtofte, Henrik: s. 165.
65. Telefonaflytningsrapporten bd. II, s. 705. (Stadsarkivet).
66. Ibid. s. 708.
67. Ibid. s. 709.
68. Ibid. s. 711.
69. Jansen, Henrik M.: s. 24–27.
70. Telefonaflytningsrapporten bd. II, s. 992 og 1016–1019 samt Hæstrup, Jørgen: s. 420–421 og 426–428.
71. Hansen, Viggo: *Erindringsbog med hændelser omkring min far. Viggo Johannes Hansen 1896–1996*. Lokalhistorisk Bibliotek (Odense), s. 8. og Bøgh, Frank, s. 226–229.
72. Hansen, Søren, s. 148 og Bøgh, Frank, s. 215 og 229.
73. Bøgh, Frank, s. 230–233.
74. PAO: *Sager vedr. de tysk-inspirerede korps 1945–, pk. I*: »Rapport angaaende Hauptsturmführer Issel, kld. »Horst Waldenberg« samt om Opbygningen af den tyske Terror i Danmark«, s. 13. (Landsarkivet for Fyn).